

HERMENEVS

6^e JAARGANG, AFL. 4 — 15 DECEMBER 1933

Madame Nicotine

[„This is nicotine, obtained from ordinary tobacco. It would kill all the hon. Members here.” — *Mr. Glossop, Conservative Member for Penistone, in the House of Commons.*]

Little pipe with glossy bowl,
Giving bliss with every breath,
Little did I think thy soul
Was an instrument of death.

Dainty darling cigarette,
Can the news be really true
That your devotees will get
Fatal injuries from you ?

Royal and sublime cigar,
Crown of pleasure's choicest day,
'Tis incredible you are
Just a demon out to slay.

Mercy, Madame Nicotine!
You to me are meat and bread;
You will ever be my queen,
Even though you strike me dead.

„Punch”, May 17, 1933.

Nicotina Regina

[„Nicotina haec est. nata patre vulgari, cui Tabaco nomen est. Quae vos, Delegati generosi, necare possit ad unum omnes.” — *Verba sunt Glossopi, quem Socium moris antiqui tenacem Vicus Penistonensis ad Comitia Communia delegavit.*]

Cum foculo splendente tuo, tubule optime, cuius
Halitus ambrosio semper odore iuvat,
Credere vix umquam potui tua viscera nobis
Instrumenta ferae certa parare necis.

Dulces deliciae, tenui compressa papyro
 Quae tua tura tenes, verane fama venit
 Lentos letalesque sibi consciscere morbos
 Quicumque imperio labra dedere tuo ?

Graminis interior nota tu, regalis Habana,
 Quae cenae celebris iusta corona clues,
 Credere quis possit, rabidi te daemonis instar
 Nil nisi perniciem ferre vapore tuo?

Sis, Nicotina, favens facilisque, precor, mihi! Fumo
 Tu reficis vires corporis atque animi;
 Tu mea perpetuo fragrans regina manebis,
 Vertar ut in cineres victima laeta tuos.

P. H. D.

Niet-classici over de klassieken

II

Nusquam est qui ubique est

't Stond boven de deur van de kamer van den claviger van het oude Nimweegsche gymnasium. Dit had een „claviger”, geen „conciërge”. Een conciërge kon, waar dan ook, dorpelwachter zijn, maar niet in een gymnasium. Vagelijk gevoelden wij dat wel; we dachten er ten minste niet aan, over hem als conciërge te spreken; de sfeer van het gymnasium sloot het uit. Het woord gymnasium zelf schiep al eenige sfeer; en de er door gesuggereerde gedachte, gesuggereerd reeds in den kring van toekomstige H.B.S.-sers en gymnasiasten, deed aanstonds degenen, die zich aan het toelatings-examen voor het gymnasium zouden onderwerpen — en 't was eene kleine minderheid — als gymnasiumkwasten qualificeeren. Er school dezelfde gedachte in, die zich ook in de claviger/conciërge-antithese uitte.

Boven elke deur van het gymnasium had de rector eene spreuk laten schilderen. De aangehaalde is de eenige, die ik onthouden heb; maar deze heb ik dan ook onthouden, of ik wilde of niet. De letters waren nog versch, toen de rector ze mij wees. De woorden, de soepele zwenking van den gouwenaar, die mijn blik er op richtte, het inge-

houden plezier van den rector, 'k zie het nóg voor me, alsof er sedert geene veertig jaren en meer verstreken waren. Ja, de claviger was wel eens zoek; maar eerst langzamerhand heb ik geleerd, dat er wel meer zoek raakt, als „ubique” een begeerlijk goed wordt. En deze les heb ik op het gymnasium geleerd, ben ik althans begonnen op het gymnasium te leeren; de les was niet gemakkelijk, doch ik hoop ze thans te kennen. „Op het gymnasium” is echter te onbepaald. Het was de zetel van goden en menschen. De goden waren van uiteenloopende waarde, en de menschen waren het ook. Maar heel deze samenleving was, wat zij was door de persoonlijkheid van den rector. Hij heette het niet alleen, hij was het; hij was het, niet als ordebewaarder maar als regent, hij was πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. 't Gymnasium was een eenheid, niet alleen administratief en politieel, maar als humaniora-bedrijf; dat het dit was, was het werk van den rector. Hij had gezag, een vanzelfsprekend, natuurlijk gezag; wij zagen tegen den ouden Dr. Meuleman, met zijn goudsche pijp en zijn zijden pet op, en alleen tegen hem. Er waren verschillende goede gymnasiale goden, maar gezag iure suo had er, dunkt mij, geen een. Οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη was de tweede les, die ik op het gymnasium ben gaan leeren; en de waarde van deze klassieke les stijgt met den dag. De derde levensles, dat er leeren en leeren is, onverschillig of men het woord met discere dan wel met docere vertaalt, is mij ook door het gymnasium bijgebracht. Het was niet dezelfde Plato, dien de rector met ons las en dien een ander ons vertalen liet. 'k Geloof niet, dat er nog Grieksche en Latijnsche boeken in mijne kast zouden staan en er nog uitgehaald zouden worden, als de rector mij niet had leeren lezen, geene belangstelling had weten te wekken voor wat achter de woorden zat. Hij begreep zelf zoo goed wat hij las; hij las niet met ons, omdat hij ervoor betaald werd, maar omdat het de moeite waard was te lezen en met ons te lezen. Dit zelf reeds behoort tot de humaniora; het lezen om het lezen, niet om er in den een of anderen vorm profijt van te trekken. Inderdaad, par droit de naissance is het gymnasium humanistisch, zijn de klassieken zijn reden van bestaan. En hoe dooder deze zijn, des te levenwekkender is de klassieke scholing. Geen beter middel om het besef van de waarde der σχολή reeds op jeugdigen leeftijd te wekken en de mogelijkheid te scheppen, dat het zich bij het klimmen der jaren tot zin voor proportie ontwikkelde, tot eene levenswijsheid of philosophie, die begrijpt, dat er menschen vóór ons geleefd hebben, dat er

mensen na ons zullen leven, en dat het zelfoverschatting is te meenen, dat wij nu juist het „so herrlich weit gebracht” hebben. „Wenn die Könige bau'n, haben die Kärner zu tun”. De klassieken hebben de Westersche beschaving zooveel te doen gegeven, dat men slechts tot eigen schade en schande zich kan inbeelden niet in hun dienst te staan. Geestelijke voorouders laten zich niet straffeloos verloochenen. Men leest geen Grieksch of Latijn om het te spreken. Wie het geleerd heeft, krijgt ten minste een kans om te begrijpen, waarom hij het geleerd heeft. Maar eene loterij is en blijft het; eene loterij met vele nieten. Hoe gevulder het gymnasium wordt, des te grooter wordt ook het aantal der ex-gymnasiasten, die van de vele uren aan de klassieken gewijd voor hun vak slechts eene poovere rente trekken en verklaren zullen, dat zij aan Latijn en Grieksch weinig of niets gehad hebben. Zij zullen daar veelal wel gelijk aan hebben. Van afgestudeerde juristen — en waarlijk geene maatschappelijke non-valeurs —, die niet in de theorie of in de praktijk van het recht hun werkkring gevonden hebben, heb ik wel eene soortgelijke opmerking gehoord ten opzichte van hunne juridieke studie, 'k Geloof wel, dat zij in hoofdzak gelijk hadden; zij, wel te verstaan. De waarde eener prijzenloterij ligt echter, althans voor de lotelingen, niet in de nieten. En voor de distributie van prijzen en nieten geldt vaak hetzelfde als voor den steen der wijzen: „wenn sie den Stein der Weisen haften, Der Weise mangelte dem Stein”. Wie geneigd is de waarde van hetgeen hij van de klassieken geleerd heeft, met den maatstaf der „zakelijkheid” te meten, zal haar wel niet hoog aanslaan. Aan wie van brood alleen kan leven hebben zij inderdaad niet veel te zeggen; aan wien „le luxe” „le nécessaire” is daarentegen alles. Van het gymnasium kan men niet meer verwachten dan dat het voor hunne woorden ontvankelijk maakt. De schrijvers, die er gelezen worden, hebben nu eenmaal geene kinderboeken geschreven; maar het is toch mogelijk op 17 of 18-jarigen leeftijd onder den indruk te komen van hunne gedachten of van hun betoogtrant, en zoo de kans te krijgen hen later niet links te laten liggen. Onbewust wordt ons intellect toch door hen beheersd!. Die onbewustheid ontnemt ons onze vrijheid; zij accentueert de neiging, onze meenirigen als algemeen en noodzakelijk te waarderen, zij verstikt onzen toch reeds zwakken historischen zin. Op dezen grond bepleitte von Savigny de studie van de rechtsgeschiedenis; maar het pleidooi laat zich generaliseeren. Niet als antiquiteiten

zijn de klassieken van waarde, maar als elementen onzer eigen cultuur; ook onzer juridieke cultuur. Wetgeleerden laten zich kweeken in de koude kas der moderne zakelijkheid; rechtsgeleerden hebben aan meer warmte, aan persoonlijkheid behoefte. Want recht is omgangsvorm, is humanum aliquid; rechtskennis behoort tot de humaniora. De juridieke logica vindt geen betere leiding dan in de klassieken; de mathematische logica spreekt voor den jurist, evenmin als in het dagelijksche leven, het laatste woord. De waarde der zgn. exacte wetenschappen moge men zoo hoog schatten als men wil, menschen zijn nu eenmaal niet in formule te brengen; en er zijn wetenschappen, die de menschen tot voorwerp hebben, zooals zij nu eenmaal reilen en zeilen. Hen en hunne levensverschijnselen more geometrico te beschouwen moge Spinoza bevredigd hebben, voor wie met menschen moet omgaan, vooral als hij met gezag bekleed is, is deze beschouwingwijze de fout par excellence. Voor hem zijn en blijven de klassieken als portier en als gids onge-evenaard.

Niet dat men er óók Latijn en Grieksch leest, geeft het gymnasium zijne bijzondere waarde; doch dat men het er leest. Zeker, er valt nog heel wat meer te leeren, veel ook waar men, zooals het heet, wat aan heeft; van brood alleen kan men niet leven, maar zonder brood gaat het toch ook niet. Het is ook hier, zooals steeds, een geven en nemen. Doch als het gymnasium eene school is als eene andere, met dien verstande dat sommige vakken Latijn en Grieksch heeten, dan blijven de klassieken Grieksch en verkoopt het gymnasium zijn eerstgeboorterecht voor een schotel linzen.

Evenmin als de universiteit eene opleidingsschool is, maar vóór alles wetenschapsinstituut, dient ook het gymnasium vóór alles ter voorbereiding voor zgn. hooger onderwijs; en hierin heeft de „cultuur” niet minder recht dan de „natuur”. Het gymnasium is als zoodanig zonder zin, als het er niet voor zorgt, dat de gezindheid zijner leerlingen ontvankelijk wordt voor den gedachtengang, die het wezen der cultuurwetenschappen vormt. Gezindheids vorming vereischt sfeer. De architect speelt hierbij zijn rol, maar in de eerste plaats zijn toch de leeraren de sfeermakers, al zijn zij ook door de wet gebonden. De waarde van elke wet wordt bij slot van rekening door hare uitlegging en uitvoering bepaald; en uitleggen en uitvoeren is menschenwerk. Niet de wetsartikelen, niet de leermiddelen, maar de „leerkrachten” — dit menschonteerende woord

is kenschetsend voor de mechaniseerende ontzieling die het onderwijs in veler voorstelling heeft ondergaan — zijn het, die after all de sfeer eener school scheppen. Mijn eigen gymnasiale ervaring heeft mij zoozeer de beteekenis der persoonlijkheid doen beseffen en ondergaan, dat ik het Latijn en Grieksch-probleem mogelijk anders kan zien dan in het licht van het leeraarsprobleem. De rector leerde mij de Politeia lezen, eert ander behandelde de Apologie; en omdat een ander dit deed, was de Apologie ook heel iets anders dan de Politeia. Mijn eigen denken kan ik niet losmaken van dat der klassieken; en dat zal ook wel niemand kunnen. Het klassiekenprobleem is niet de vraag, of en wat wij aan de klassieken hebben; maar, of en in welke mate wij ons bewust willen worden van het feit, dat wij hunne geestelijke afstammelingen zijn. Zij waren onze clavigeri; zij hebben recht op erkenning van hunne potestas clavium.

„Nusquam est qui ubique est” is het devies van het gymnasium zelf en als zoodanig.

Utrecht.

HORA SICCAMA.

Een aardige publicatie

Hoewel het niet de gewoonte is, in dit tijdschrift boeken te „reenseeren”, lijkt liet mij toch wenschelijk tot op zekere hoogte een uitzondering te maken, door hier eenige bekendheid te geven aan een serie boekjes, die anders licht aan de aandacht van de Hermeneuslezers zouden kunnen ontsnappen en die juist bij uitstek waard zijn om de belangstelling te vinden van hen, die zich in het algemeen of in het bijzonder voor de klassieke oudheid interesseeren. In het door den „Duce” zoo straf georganiseerde, zoo meesterlijk geleide Italië is ook het geheele „toeristenbedrijf en al wat daarmee samenhangt, samengevat in een Ente Nazionale Industrie iuristische. Deze E. N. I. T., op haar wijze Italië dienend, heeft ten doel den toerist het leven zoo gemakkelijk, en den aspirant-toerist Italië zoo aantrekkelijk mogelijk te maken. In beide opzichten vervult zij haar taak voortreffelijk.

Ter verwezenlijking van het laatstgenoemde doel heeft zij nu een serie boekjes het licht doen zien, die speciaal de schatten der Oudheid, waaraan Italië zoo rijk is, onder 't oog brengen. Zeker, iedereen

weet, dat Italië veel antieke overblijfselen bezit. Maar wie kan zich een heldere voorstelling van Ostia, Etrurië, Paestum, Sicilië, Magna Graecia, zelfs van Pompei en Herculanium vormen? Wie moet niet zijn toevlucht nemen tot reisgidsen, met dorre opsommingen, en dikke boeken — als hij ze bij de hand heeft? Practische, korte beschrijvingen met goede illustraties, met kaartjes en nuttige wenken omtrent reisroute's, zelfs reiskosten, bestonden tot voor kort niet, of, zoo zij er al waren, dan verried de tekst meestal zoo zeer, dat hier een uitgever den wensch had geuit en een onbevoegde zich de verwezenlijking had aangematigd, dat men ten slofte zelfs de enkele lire's moest betreuren, aan dergelijke prullen besteed.

De E. N. I. T. heeft hierin nu verandering gebracht. In twee groepen : Die toten Städte Italiens en Klassische Städte Siziliens (ook in het Fransch en het Engelsch verschenen), worden hier in een reeks van keurig verzorgde, goed geïllustreerde werkjes al de bovengenoemde steden en gebieden behandeld. Het „praktische” deel staat op den omslag, aan binnen- en buitenzijde. In den omslag geven de allerbeste geleerden elk voor zich een meesterlijk overzicht van hun eigen speciaal gebied, waarin de geschiedenis met de actueele overblijfselen tot een beknopt, maar zeer leesbaar en bovendien volkomen wetenschappelijk beeld wordt vereenigd. Zoo schrijft Ducati over Etrurië, Caiza over Ostia, Majuri over Pompei en Herculanium, Marconi over Sicilië — in de meeste gevallen elk over zijn levenswerk.

Wie Italië kent, zal de nostalgie voelen opkomen, zal zelfs met schaamte bemerken, hoeveel van dien oneindigen rijkdom hij nog gemist heeft. En wie het nog niet kent, zal het verlangen bespeuren, te gaan om te zien, wat hem sinds zijn schooljaren voor den geest zweeft en nu door de prachtige foto's ook voor oogen staat. Zelfs de vakman vindt hier zijn gading: menig zeldzaam stuk, menig nieuw aspect van een lang bekend monument zal hij hier afgebeeld vinden.

„Alles reclame”, zal men zeggen. Inderdaad. En ik geef ook toe, dat ik in de meeste gevallen niet veel voor reclame voel, omdat ons in de meeste gevallen luidruchtig en opdringerig dingen worden aangeprezen, die wij eigenlijk niet noodig hebben.

Maar hier is de zaak toch anders, hier gaat het om dingen, die wij nu inderdaad wel noodig hebben, die wij wenschen en zoeken en die ons hier niet opgedrongen, niet luidruchtig aangeprezen

worden — maar die ons geboden worden in voornamen stijl, waarop ons vrienden wijzen, die leven voor en met de dingen, die ook ons vervullen en die wij, krachtens hun werk, niet dan met dankbaarheid als gidsen en leiders kunnen aanvaarden. Daarom is het mij een voorrecht, hier te mogen wijzen op deze voortreffelijke werkjes, een benijdenswaardige uiting van het herboren Italië.

Ik kan mij de moeite sparen hier de volledige titels uit te schrijven. Want in den boekhandel zijn deze boekjes noch te zien, noch verkrijgbaar. Maar belangstellenden behoeven slechts een briefkaart te schrijven aan de E. N. I. T., Prinsengracht 707, Amsterdam, om deze keurige deeltjes gratis te ontvangen.

Gratis! Mogen de *gratiae* der ontvangers dan bestaan in het besluit, of althans het voornemen, zoodra hun zulks mogelijk is in werkelijkheid te gaan zien, wat hen zonder twijfel door woord en beeld zal bekoren.

Amsterdam.

G. A. S. SNIJDER.

Kallikántzari

In de twaalf dagen tussen Kerstmis (τὰ Χριστούγεννα) en Driekoningen (τὰ Φῶτα of, officiëler, ἡ Ἐπιφάνεια), dus van 25 December tot 6 Januarië, wordt de verbeelding van het Griekse volk verontrust door wonderiike spooksels, Kallikántzari (Καλλικάντιζαροι) genoemd.¹ Alleen gedurende die 12 dagen verschijnen zij boven de aarde. Van 6 Januarië tot 25 December knagen zij aan de vier stutten of bomen die de aarde dragen; de 24ste December is hun vernielend werk zo goed als voltooid, maar dan laten zij het 12 dagen in de steek, en als zij 6 Januarië terugkeren, hebben de stutten of bomen weer hun vroegere omvang. Op aarde vertonen zij zich als kleine mensen in wonderiike, slordige en vieze kledij, maar voor benen

¹ Het woord is onvertaalbaar wat de lexica aangeven (loup-garou, revenant, croquemitaine; bugbear, ghost, apparition; Gespenster; licanthropo enz.) beantwoordt niet aan het begrip. De etymologie laat hier bijna iedereen in de steek die niet zelf een afleiding heeft voorgesteld. Men heeft nu de keus uit een tiental, en, daar het Griekse woord in zeer verschillende vormen voorkomt (ik gebruik de meest verspreide), kan men zonder moeite nog vele andere bedenken. Intussen lijkt mij het beste voorlopig met Leo Allatius, de eerste geleerde die over de Kallikantzari spreekt, te zeggen dat men 't woord niet kan afleiden (*De quorundum Graecorum opinionibus*, 1645, blz. 142).

hebben zij boks- of ezelspoten, hun gezicht is mismaakt, hun gestalte evenzeer, hun nagels zijn lang en scherp. Sterk zijn zij in de regel niet en, gelijk alles wat in de onderwereld thuis behoort, zijn ze bang voor exorcismen en dom; een zeef brengt hen in de war, want zij beginnen de gaten te tellen en komen niet verder dan telkens 1,2: het heilige getal 3 durven zij niet uit te spreken, en ophouden met tellen gaat ook niet.

Zeer gevaarlijk zijn de Kallikántzari, naar de gewone voorstelling, niet, maar wel hinderlik door hun onzindelijke plagerijen, door schrik aan te jagen en hun poging om mensen met hen te laten dansen, wat dan, gelijk ook bij de Neraïden gebeurt, wel eens tot dooddansen leidt. Ook komt voor dat zij van gedaante kunnen veranderen, dat zij kinderen stelen, mensen op de rug springen en, als deze, uitgeput onder de zware last — want zij hebben dan een geweldig gewicht — op de vraag: „kurk¹ of lood?” niet antwoorden met „kurk”, hun slachtoffers verscheuren. Maar zulke gewelddadigheden, ontleend aan het internationale weerdieren-geloof, aan 't misdrijf van toverkollen en velerlei spooksels, behoren toch niet tot het kenmerkende van hun aard.

In de dorpsverhalen door Griekse schrijvers als Epachtitis en Pasajannis tot schetsen van het volksleven gemaakt, komen de Kallikántzari door de schoorsteen, of het rookgat in het dak, naar binnen; die weg koos reeds Athena bij 't verlaten van het huis (zie Od. I, 320, vgl. XXII, 239 volg.). Zij bevuilen dan het reinigende haardvuur in die mate dat zij het uitdoven en op dezelfde wijze bezoedelen zij alle ongedekte spijzen en dranken, met name de voor het Kerstfeest gereedgemaakte pannekoekjes. Om dat te verhinderen hangt de huisvrouw allerlei afwerende middelen in liet rookkanaal en zorgt vooral voor het zorgvuldig bedekken van spijs en drank.

Dat het volk zich de Kallikántzari als kleine, mismaakte, wonderlik toegetakelde, en vóór alles belachelijke wezens voorstelt, zodat een grote, forse gedaante een afwijking is van het gangbare, blijkt uit het volgende. In het Museum te Athene bevinden zich verschillende exemplaren van beeldjes die zonderling misvormde dwergen voorstellen; zij zijn gevonden bij de opgravingen die het

¹ Eigenlijk de prop vlas of werk (Nieuwgr. στουπλί, uit Lat. stuppa, dat aan een oudere Griekse vorm is ontleend), waarmee men in het Zuiden de wijn afsluit.

heiligdom der Kabiri (het Καβείριον) bij Thebe aan den dag hebben gebacht.

Een bekende archaeoloog heeft deze beeldjes voor karikaturen verklaard, maar Politis¹ meent dat het daemonen der Kabiri zijn. Hoe het zij, alle eenvoudige boeren aan wie Politis die poppetjes wees, verklaarden onmiddellik dat het Kallikantzari waren. Zelfs in kleinigheden is er gelijkenis: er wordt verhaald van Kallikantzari die op een haan rondrijden, en onder de antieke terra cotta's komen ook zulke potsierlike ruiters voor.

Waarom komen die Kallikantzari de mensen nu juist met Kerstmis en volgende dagen lastig vallen? Het volk heeft die vraag beantwoord door aan te nemen dat kinderen die op Kerstdag geboren zijn na hun dood Kallikantzari worden en terugkeren op hun geboortedag. Zulke kinderen vinden geen rust in het graf, omdat het allereerste begin van hun bestaan aan een zondige daad wordt toegeschreven: de 25ste Maart is een gewichtige kerkelijke feestdag, Maria Boodschap (Gr. Εὐαγγελισμός), dus een dag van onthouding. Politis geeft een andere verklaring. De meningen die uitgaan van herinneringen aan Oudgriekse mythen over Satyrs en over Pan bestrijdt hij als te algemeen, te zeer verwant met soortgelijke voorstellingen in ver verwijderde streken over daemoniese machten en verschijnselen bij het winterstoltitium. Men geeft alle aandacht aan overleefsels en biezonderheden waarmee schier elke folkloristische voorstelling vermengd is, en verwaarloost het kenmerkende van het biezondere geval. Dat laatste ziet hij in de winterfeesten van de Grieks-Romeinse tijd, de Satumalia, de Brumalia, de Kalendae, Romeins van oorsprong, maar door de Grieken overgenomen, de laatste vooral, want, ondanks het als contradictie bedoelde *ad*

¹ Wie uitvoerig wil ingelicht worden over de Kallikantzari raadplege het meesterlike werk van N. G. Politis, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*. Παραδόσεις, 2 dln, Athene, Sakellarios, 1904 (Uitgaaf der Βιβλιοθήκη Μαρσαλῆ). In het eerste deel (blz. 331—381) vindt men de verschillende volksoverleveringen betreffende het onderwerp vermeld, in het tweede deel (blz. 1242—1343) de uitvoerige, ook bibliografies goed gedocumenteerde, commentaar. Deze studie heeft de meeste gegevens voor dit opstel geleverd. Op het werk van Politis is ook gegrond wat J.C. Lawson mededeelt in zijn *Modern Greek Folklore and ancient Greek religion*, Cambridge, 1910 (blz. 190—255); zijn verklaring van de figuur, samenhangend met zijn afleiding van het woord, is echter geheel zelfstandig. In beknopter vorm treft men de zienswijze van Politis aan in zijn *Λαογραφικά Συμμεικτά II*, Athene, Landsdrukkerij 1921, blz. 65—67 en in S. P. Kyriakidis, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία I*, Athene, Sakellarios. blz. 179—183.

calendas graecas, leeft nog heden in Griekenland voort het feest der *Καλάνδαι* (der *calendae Januariae*). In Byzantium waren verkleedingen, grappen, maar ook spot, losbandigheid en uitspattingen van allerlei aard het eigenaardige vooral van dat feest. Oudere heidense feesten werden er door verdrongen, maar het wereldse karakter (dit woord in de slechtste zin genomen) bleef onverminderd bestaan. Natuurlijk verzette de kerk zich reeds in de eerste eeuwen van onze jaartelling. Bisschoppen ijverden tegen de ergerlike misbruiken, die in sommige streken, b.v. te Ephese, tot orgiën aanleiding gaven waarbij, naar men zegt, mensenoffers voorkwamen. Tegen de *Kalendae* toomde Johannes Chrysostomus in de vierde eeuw, en in de zevende verbood een concilie (het zesde oecumeniese) het zich verkleeden van mannen als vrouwen en omgekeerd; ook maskers, komiese, satyriese en tragiese, waren niet veroorloofd. Niettemin hadden nog op 't eind der twaalfde eeuw zelfs in de kerken, en door sommige geesteliken, zulke verkleedingen plaats, gelijk getuigd wordt — en in termen vol verontwaardiging — door een tijdgenoot, de jurist Theodorus Balsamon. In een Heiligenleven van vroeger dagtekening, dat van St. Dacius (geschreven in de tiende of elfde eeuw), leest men dat „mensen die zich Kristenen noemen op de eerste Januarije de kledij van de Duivel dragen, zich hullen in geitevellen en, na in hun jeugd de Duivel en zijn pompen te hebben afgezworen, hem dan door hun schadelik bedrijf dienen”.

Ik moest volstaan met enkele der zeer talrijke bewijzen, door Politis gegeven, aan te halen.

Van lieverlede stierven echter de misbruiken uit en ten slofte slaagde de kerk in haar streven. Uit het leven verdwenen de ergerlike tonelen der vroegere *Καλάνδαι*, maar zij lieten verspreide sporen achter van onschuldige aard: versiering, voorspelling van hetgeen het nieuwe jaar zal brengen, liedjes vooral door kinderen gezongen, nieuwjaarsgeschenken en verkleeding zonder boosaardigheid. De vermomden van eertijds werden verbannen tot de onderwereld, waar ze met het griezelig karakter dat aan elke vermomming eigen is, ook het belachelike van hun voorkomen behielden; nu ze tot het rijk der boze geesten behoorden, werden de ruwe en losbandige plagerijen veelal tot kwade praktijken, die echter door oude kunstjes weerloos gemaakt konden worden. Zo geeft iemand die door een Kallikantzaros bedreigd wordt, als zijn naam op *Ikzelf*, waardoor de andere Kallikantzari hun kollega uitlachen en hem op zijn geroep

niet helpen, omdat hij op de vraag wie zijn vijand is, antwoordt *Ikzelf*. Vertelde niet Odysseus aan de Cycloop dat hij *Niemand* heette?

Lawson¹ aanvaardt en waardeert zonder voorbehoud al hetgeen Politis bijeengebracht heeft over de viering der winterfeesten, maar hij gelooft niet dat de Kallikántzari op die wijze verklaard moeten worden. Hij ziet in de winterfeesten en in de orgiën die er mee gepaard gingen, een voortleven van de Dionysia, die ook vooral in de wintermaanden gevierd werden en waarbij men zich als Satyrs, als Bacchanten, als Silenus of Pan vermomde. Onder zulk een wilde schaar waren ook de Kallikántzari, want dezen — en nu komt de etymologie die alles moet verklaren — zijn niet anders dan de nakomelingen der Centauren!

De Oudheid kende naast Paardcentauren, ook Viscentauren en vooral Ezelcentauren, maar bovendien tal van andere wezens die half mens, half dier waren. En zulke tweeslachtige schepsels behoren tot de bende die de Dionysia tot Bacchanalia maakte. In de naam vindt Lawson de Centauren terug: de eerste helft, Kalli-, is een eufemistische aanwijzing van een boos wezen, en *Kendavros* (de Middel- en Nieuwgriekse uitspraak van het oude woord) staat, meent hij, niet ver af van *Kándzaros*. De schr. beproeft door allerlei analoga, uit verschillende dialecten bijeengebracht, ons tot instemming te bewegen.

Bij mij is hem dat niet gelukt, noch wat de naam, noch wat de algemene beschouwing betreft. Lawson heeft 't „waarom” der vermomming op de Kalendae willen verklaren en zo kwam hij tot de Dionysia. Nu zal Politis het wel met hem eens zijn geweest dat in die door de Grieken overgenomen Romeinse feesten heel wat is gebleven van hun oudere godsdienstvormen, gelijk steeds en overal geschiedt, maar daarmee is de hoofdzaak niet gemoeid. Lawson, eerlijk als zijn gehele boek, erkent dat de Dionysia in vier feesten, van November tot in het voorjaar, gevierd werden, terwijl juist verklaard dient te worden waarom de Kallikántzari alleen van 25 December tot 6 Januarije verschijnen. Hij moet nu gissen dat in later tijd de Dionysia tot 12 dagen zijn beperkt. Alles verklaren kan zijn theorie evenmin, o. a. niet het geloof dat de Kallikántzari van 6 Januarije tot 25 December aan de steunsels der aarde knagen. Een soortgelijk geloof komt ook elders voor, maar de samenhang met de Kallikántzari valt niet te bewijzen.

¹ Zie hierboven de noot met bibliografiese aantekeningen.

Bij elk genealogies onderzoek, van families, van woorden en van geloofsvoorstellingen, komt men tot een punt waarop betrouwbare gegevens ons in de steek laten. Wie dan verder wil gaan, moet in klimmende mate hulp zoeken bij zijn verbeeldingskracht, een gave die voor een geleerde onmisbaar is, maar door Politis voorzichtiger is aangewend dan, in dit geval, door Lawson.

Bij beide onderzoekers komen echter de voordelen aan liet licht van een onderzoek dat van het heden uitgaat. Men begint met een vast punt, n.l. datgene wat controleerbare oor- of ooggetuigen, zo mogelijk wat eigen waarneming leert. Dan is men niet zo licht de dupe van een misleidende eenvormigheid, het gevolg van eenzijdige of onvoldoende mededeling door het voorgeslacht. Wat in het heden treft, is veeleer een verbijsterende bontheid, die op elke regel uitzonderingen of afwijkingen aan de hand doet. Een enkel voorbeeld: alleen op Mykonos, een eiland waar de Kallikántzari zich juist biezonder thuis gevoelen, verschijnen zij 12 dagen vóór Kerstmis en verdwijnen zij de 26^e December. Zulke tegenstellingen vindt men ongetwijfeld ook bij zegslieden van vervlogen eeuwen — de mythologie is er vol van — maar hoe moeilijk, ja menigmaal onmogelijk, is heb uit te maken of de mededelingen op dezelfde tijd en op dezelfde plaats of omgeving betrekking hebben.¹ Wij beschikken daarentegen over mededelingen betreffende de Kallikántzari die *tans aan geheel Griekenland* gemeen zijn; daardoor hebben we het recht in de op zich zelf staande datering te Mykonos een afwijking te zien die haar belang verliest nu alle andere getuigen de datum 25 December tot 6 Januarië handhaven. Dit resultaat is een gevolg van de aanzienlijke omvang en de grote nauwkeurigheid van onze gegevens. De verscheidenheid van die gegevens leert ons verder de realiteit beter kennen; een schifting tussen het plaatselijke en het algemeen voorkomende wordt tevens gemakkelijker. Hoe, en waardoor, alles zich wijzigt, kunnen wij ten slotte het best bestuderen door de wisseling om ons heen nauwkeurig waar te nemen. Zou dit niet de weg zijn tot het verkrijgen van een wetenschappelijke methode?

Wassenaar.

D. C. HESSELING.

¹ Hetzelfde geldt mutatis mutandis bij taalstudie.

December bij de Romeinen

De laatste maand van het jaar werd ook bij de Romeinen feestelijk doorgebracht. Op 17 December begonnen de Saturnalia, een feest ter eere van den zaaggod Saturnus, dat eerst 5, later 7 dagen duurde. Een offer voor den tempel van deze godheid was het begin, daarna had een groote feestmaaltijd plaats op staatskosten. Het werk lag stil, de scholen hadden vacantie, de rechtspraak werd opgeschort. Ook in de kleding uitte zich de feestelijke stemming: algemeen droeg men den vilten hoed (pileus) als teeken van vrijheid, gelijkheid en broederschap, de toga werd vervangen door een eenvoudig en gemakkelijk kledingstuk. Men ging van feest tot feest. Menige amphora werd soldaat gemaakt, menige kruik geslacht (mēlosphaḡēin ton stamnon) menige iocus kwam over den „barreel der tanden”. Kinderen en volwassenen werden verrast met aardige geschenken van grillige vormen. De slaven werden ioci causa aan tafel door hun heeren bediend, ze werden in die dagen als zelfstandige burgers beschouwd en hadden volkomen vrijheid van spreken (libertas dicendi). Horatius heeft dit gegeven gebruikt in de 7e satire (boek II). Hij is het roezige Rome ontvlucht en heeft zich teruggetrokken op zijn villa Sabina, hem door zijn beschermheer Maecenas geschonken. Maar ook daar storen hem de Satumalia. Eén van zijn slaven heeft Stoïcijnsche wijsheid opgedaan en gebruik makende van de libertas Decembris leest hij Horatius flink de les: goede kost maar met lang nat overgoten. Vandaar dat de dichter met een kort en krachtig dreigement den zedeprediker de deur wijst, die zich troost met: de man is een dwaas of een dichter. De houding van de Stoïcijnen ten opzichte van de Decemberfeesten bespreekt de wijsgeer Seneca, de bekende opvoeder van Nero en voorman van de Stoïcijnsche levensrichting, in een briefwisseling met zijn vriend en leerling Lucilius. Deze laatste had zijn leermeester gevraagd, hoe men tegenover de Satumalia moest staan. Hierop antwoordt de meester in Epistula XVIII:

Seneca aan Lucilius.

Decembermaand is het: nu vooral zijn de burgers bezweet. Algemeene verkwisting heeft vrij spel. Het is een geroezemoes van geweldige voorbereiding, als of er eenig verschil, is tusschen Satumalia en werkdagen: zoo weinig is er verschil, dat ik den man gelijk moet geven, die gezegd heeft, dat December vroeger een maand was, nu een heel jaar is.

Als gij hier waart, zou ik gaarne met u bespreken, wat ge de juiste houding moet vinden: of we geen verandering moeten brengen in onze dagelijksche gewoonten óf, om geen spelbrekers te schijnen, vroolijker maaltijd moeten houden en onze toga uitdoen. Want — wat altijd alleen gebeurde bij oorlogsgevaar en nationale rouw — wij hebben voor genoeg en terwille van de feestdagen onze toga afgelegd.

Als ik u goed ken, zoudt gij, als aan u de beslissing was, willen dat wij noch in alles de massa met de vilten vrijheidshoed volgen, noch in alles van haar verschillen: of 't moest zijn, dat men juist in deze dagen aan de ziel moet bevelen om dan buiten alle genoegens te blijven, wanneer iedereen zich erin stort: want zij geeft het sterkste bewijs van haar kracht als ze niet meegaat met wat naar het behaaglijke en verkwisting trekt, noch zich daartoe laat meeslepen. Zeker is het sterker droog en nuchter te blijven als de bevolking dronken is en overgeeft, maar het is meer tactvol zich niet af te zonderen, niet op te vallen, maar zich ook niet met alles in te laten en hetzelfde te doen, maar niet op dezelfde wijze. Men kan immers feestvieren zonder overdaad.

‡ *Gravenhage.*

C. J. VOOYS.

Dörpfeld tachtig

Als een mythe uit niet grijs maar zonnig Verleden heugt het mij, hoe in December 1903 de onwaarschijnlijke Acropolis voor mijn verbijsterde blikken oprees, hoe het Deutsche Instituut aan mijn zwerven eenige rust en aan mijn onervarenheid eenige richting bood, hoe de kinderlijk blauwe oogen en de onweerstaanbare overredingskracht van Professor Wilhelm Dörpfeld het Grieksche landschap en de ontzielde overblijfselen der Oudheid deden herbloeien tot een verrassend leven, hoe op den avond van den tweeden Kerstdag met een taart vol vijftig kaarsjes zijn geboortedag werd gevierd, dien hij op den thans naderenden 26sten December te Berlin—Lichterfelde (Hortensienstrasse 49) voor de tachtigste maal hoopt te herdenken.

Onder de lezers van dit tijdschrift zullen er velen zijn, die vroeger of later in Athene of Troje, in Argolis of Elis, in de Ionische of in de Aegaeische zee de zeldzame bekoring hebben ondergaan van dezen helderen en krachtigen geest, zoo volkomen zonder eenig

voorbehoud gegrepen en beheerscht door tintelende voorstellingen omtrent epos, theater en andere verschijnselen van het oude Griekenland, die zijn architectonisch talent weet op te bouwen tot duizelingwekkende doch hechtgevoegde monumenten, en die zijn ongeëvenaard didactisch vermogen zoo weet te beschrijven, dat zij in het bewustzijn der hoorders gegrift staan als levende werkelijkheid.

Voor hen zij deze dankbare herinnering een blijdschap, voor anderen althans een wetenswaardigheid en voor allen verwijs ik tot slot naar den achtendertigsten jaargang van het Tijdschrift voor Geschiedenis, waar zijn medewerker en vriend van Hille een uitvoerige en hartelijke bespreking aan den zeventigjarigen Dörpfeld gewijd heeft.

's *Gravenhage.*

A. RUTGERS VAN DER LOEFF.
